

At træde i karakter som menneske

Da jeg i sin tid blev optaget af Søren Kierkegaards tankegang om at træde i karakter, hang det blandt andet sammen med min erfaring af, at der er mange 'skabsledere', som har ledelsespotentialer i sig, men som ikke tør springe ud af skabet og træde i karakter som ledere, fordi deres personlige værdier og integritet står i vejen for at tage lederrollen på sig.

Kierkegaards tankegang, om at træde i karakter som menneske, bruges i de følgende kapitler til at finde en forsoningsfigur mellem det at være leder og være 'et godt menneske'. Hvad er lederens mulighed for at træde i karakter både som menneske og som leder?

At forsones sig med sig selv

Et menneske, der er trådt i karakter, er i Kierkegaards betydning blevet synlig for sig selv og andre – nemlig ved at han forholder sig til sig selv som den, han rent faktisk er, og ikke som den, han gerne ville være. Fordringen er ikke at være dette eller hint, men at være sig selv – at se sig selv i øjnene og tage sit liv på sig som dette bestemte menneske med sine personlige historier og individuelle talenter. Som Kierkegaards Assessor Vilhelm siger:

»Individet bliver sig da bevidst som dette bestemte Individ, med disse Evner, disse Tilbøjeligheder, disse Lidenskaber, paavirket af denne bestemte Omgivelse, som dette bestemte Produkt af en bestemt Omverden. Men idet han saaledes bliver sig bevidst, overtager han det Altsammen under sit Ansvar« (Kierkegaard, 1960-62:bd. 3, s. 232).

Mennesket er kendetegnet ved, at det kan forholde sig til sig selv, sin situation og ikke mindst til sit fremtidige liv – de muligheder som det stilles overfor. Der er to indbyrdes forbundne træk ved den menneskelige eksistens. For det første er eksistens i bevægelse i den forstand, at man som eksisterende er undervejs og 'i vorden'. For det andet stiller den ufærdige eksistens sig som opgave for det eksisterende selv.

Da andre ikke kan leve ens liv for én, må man selv overtage ansvaret for det. Dette vil for Kierkegaard ikke blot sige at vælge bevidst og ansvarligt mellem givne muligheder, men også at vedkende sig, at man allerede er dette bestemte menneske, man er.

Der er altså ifølge Kierkegaard et personligt arbejde, der skal gøres, for at blive den man er. Det er et vilkår for mennesket, at det kun er født som en mulighed for at blive et sandt menneske – at blive et autentisk menneske. Valget i Kierkegaards forstand er: At vælge sig selv som den, du nu engang er, og selv tage ansvar for, hvem du bliver. Du skal ikke 'skabe' dig selv – du er skabt. Du skal udvikle dig selv – billedligt set som en artiskok, hvor du tager bladene af et for et, og til sidst kommer ind til hjertet.

Det mærkelige ved dette valg er, at det egentlig ikke fører til andet end, at du bliver dig selv. Der forestår ikke en stor opdagelse eller omvendelse, du skal ikke først ud og realisere dig selv, eller gøre dig til en anden, fordi du for eksempel er blevet leder. Du skal ikke *skabe dig*, men overtage din person – din karakter.

»...han vil ikke iføre sig sit Selv, ikke i det ham givne Selv see sin Opgave, han vil ved Hjælp af at være den uendelige Form selv konstruere det« (Kierkegaard, 1994:222)

Derved medfører valget også, at du forsoner dig med dig selv, som du er – i modsætning til den udbredte opfattelse inden for 'Bliv et nyt og bedre menneske'-markedet, hvor det bliver til et livslang udviklingsprojekt at skabe sig selv og sin egen lykke og sundhed, og opgaven er at lave sig selv om, så ens uheldige sider minimeres eller fjernes.

Heroverfor vil Kierkegaard sige, at du er skabt som menneske og ikke skal præstere noget som helst for at være 'god nok'. Opgaven er at stå ved sig selv – at se sig selv i øjnene, som den du nu engang er, og tage ansvar for det.

At ville sig selv kan ikke gradbøjes. Hvis du kun delvist vil dig selv, er du svækket: De svage sider vil du ikke kendes ved, dem må hverken du eller andre se – så kan du bruge livet på at fortrænge den, du er, og derved bliver du aldrig dig selv.

Som f.eks. bondebarn skal du ikke bruge en masse energi på at normalisere dig til danske middelklassenormer og dannelsesstraditioner. Forskelle og særpræg skal vi stå ved – de skal ikke nivelleres. Din opgave er alene at stå ved din egen historie og folde den ud i tid og sted. Det er ikke interessant at skabe lighed ud af forskellighed – opgaven er at stå ved forskellighederne. Stå ved dig selv – din egen historie – hvem du er. Hvis du eksempelvis er hørehæmmet, skal

du lære at se det livsvilkår i øjnene og tage det på dig, for at kunne blive helt dig selv som det menneske du er nu med et hørehandicap, og lære at leve med det. Hvis du er alkoholiker er det først i det øjeblik, at du ser dig selv i øjnene som den alkoholiker, du er, og tager ansvar for dit alkoholproblem, at du kan gøre noget ved det. Ellers fortsætter du med at 'lade som om' du ikke er alkoholiker og kommer derfor ikke af med problemet. Før man tager sin sårbarhed som menneske på sig, kan man ikke relatere sig til andre. Ved at stå frem med sin sårbarhed og ved at få anerkendelse fra andre, kan man stå ved sin situation på godt og ondt.

Opgaven er ifølge Kierkegaard at blive mere og mere sig selv, mens det kendetegnende for den utilfredse er, at han bliver mere og mere væk fra sig selv og derved fortvivlet – ikke over noget derude, som han ikke kan opnå, men over sig selv: At han er, som han er. Enten vil han fortvivlet ikke være sig selv, eller fortvivlet være sig selv uden at kunne det. Som en leder, der ikke vil se sin egen begrænsning i øjnene, men fortvivlet søger at få det til at se ud, som om han kan det hele. Som en medarbejder, der ikke vil acceptere, at han er medarbejder og ikke leder.

»Denne Form af Fortvivlelse er: fortvivlet ikke at ville være sig Selv, eller endnu lavere: fortvivlet ikke at ville være et Selv, eller allerlavest: fortvivlet at ville være en Anden end sig Selv, og ønske sig et nyt Selv« (Kierkegaard, 1994:208).

Et menneske, der er trådt i karakter, kender sig selv og ser derfor sig selv som en bestemt identitet, han har fat i indefra – noget, der er ham selv på godt og ondt, modsat en tilfældig rolle eller påtaget identitet. At forholde sig til sig selv indebærer en ærlighed og redelighed, der får den enkelte til at stå ansigt til ansigt med den, han vælger – sig selv. Valget er en øvelse i at se sit liv som én lang række af valg.

Søren Kierkegaard vil hjælpe mennesket til at blive dén, han er, dér, hvor han er – til hverken at kassere sig selv eller den verden, han må udfolde sit liv i.

Livet er en gave og en opgave

Vi er alle givet en gave og en opgave. Gaven er livet, som vi har fået. Opgaven er at tage det liv, vi har fået, og gøre det til vores eget.

Ifølge Søren Kierkegaard er det et vilkår for alle mennesker, at der er et arbejde, der skal gøres, for at blive et sandt menneske². Opgaven, som er ens for

² Metaforen »At træde i karakter« anvender Søren Kierkegaard i sine *journaler* (1960-62:bd. 17, s. 166, 220, 228) Desuden taler han om »Charakter Mennesket« i *Øieblikket* (1960-62:bd. 19, s. 300f).

alle mennesker, er at tage det liv, vi nu engang har fået, på os og gøre det til vores eget. Denne opgave er lige let eller lige svær for alle – den fordrer ikke bestemte egenskaber som klogskab, skønhed og lignende.

Vi skal vælge, hvad vi vil stå for og lade os forpligte af. Vi skal finde vores bestemmelse. Gør vi ikke det, vælger vi alligevel; så bliver der valgt for os – for så er det omstændighederne, der vælger for os.

Valget indebærer netop, at den enkelte vælger, at han vil et enten-eller og ikke slapt og ureflekteret slentrer videre ud ad ligegyldighedens landevej. Fordringen til det enkelte menneske er at bringe sig i valgets position for der at vælge, hvad han vil lade sig forpligte af (Kierkegaard, 1960-62:bd. 3, s. 183f). I det at forholde sig til sig selv, må han vælge sig selv (etikerens) eller stikke halen mellem benene og skjule sig for sig selv gennem forstillelse, forbrug og underholdning (æstetikerens).

Derved er forskellen mellem etikerens og æstetikerens hos Søren Kierkegaard præsenteret – de to persontyper, som Kierkegaard beskriver i Enten-Eller, der har valgt – i modsætning til spidsborgeren, der netop ikke har valgt selv, men søvngængeragtigt går gennem livet uden at ane, at han er styret af anonyme kræfter, fordi han ikke forholder sig til sig selv. Denne fortolkning af de forskellige eksistensmuligheder betegnes som stadieteorien og det har bl.a. Johannes Sløk (1983) på instruktiv vis redegjort for.

For Kierkegaard indebærer valget ikke, at man kan vælge æstetikerens livssyn med samme ret som etikerens. For æstetikerens liv foregår i ligegyldighedens verden, hvor alt er lige godt eller skidt. At vælge det livssyn vil derfor være at vælge: ikke at vælge.

Etikerens, derimod, påviser at valget er: at vælge sig selv. Du skal acceptere og vælge dig selv, sådan som du er. Du skal være dig selv, og 'hvile i dig selv', som det siges på moderne dansk.

»Ethvert Menneske kan da udrette Noget, han kan udrette sin Gjerning. Gjerningen kan være saare forskjellig, men dette bliver altid at fastholde, at ethvert Menneske har sin Gjerning, og Alle saaledes forenes i det Udtryk, at de gjøre hver sin Gjerning« (Kierkegaard, 1960-62:bd. 3, s. 272).

Spidsborger

på livets vej

Spidsborgeren

Hvis ikke det enkelte menneske foretager denne virkeliggørelsesproces, vil han som spidsborgeren gå igennem tilværelsen som en søvngænger. En spidsborger er altid spidsborger *uden at vide det*. Trods al sin myndighed er spidsborgeren umyndiggjort af de anonyme kræfter – omgivelsernes forventninger. 'Tiden kræver..', 'Af hensyn til udviklingen..'. Spidsborgeren har fortabt sig i alle de ydre forhold, og derfor beror hans liv ikke på ham selv, men på *forholdene*. Spidsborgeren er det gennemsnitlige menneske, der ikke er trådt i karakter, men blot i følgagtighed lever et liv, som 'man' nu gør. Spidsborger kan både den pæne og den rebelske samfundsborger være, thi også blandt de rebelske er der spidsborgere, som følger med i slipstrømmen.

»Han faaer nu en Smule Forstand på Livet, han lærer at efterabe de andre Mennesker, hvordan de bære sig ad med at leve – og saadan lever han nu ogsaa... Men et Selv var han ikke, et Selv blev han ikke...« (Kierkegaard, 1994:208)

Kierkegaards spidsborger er et fornuftsmenneske, der bilder sig ind at forstå og vide, og har en tro på den objektive, rationelle fornuft.

Æstetiker

Æstetiker er en spidsborger, der har gennemskuet, at han er en spidsborger og ikke vil være det. Når æstetiker ser sig selv og forholder sig til sig selv, ser han en eksistens, han ikke bryder sig om og derfor ikke rigtig kan tage på sig

– ikke klog nok, ikke interessant nok. Han er desillusioneret – han er ikke sig selv – men det har han ikke tænkt sig at gøre noget ved.

Æstetikeren er nået hen til sig selv, har gennemskuet spidsborgerens selvbe- drag, men bøjer fejlt af og hengiver sig til det ene 'spændende' projekt efter det andet for at dulme smerten og erkendelsen af, at han ikke er sig selv. Han tager konsekvensen og nyder livet, dog uden at engagere sig forpligtende – kontinui- teten mangler.

Æstetikeren vil helst undgå sig selv og flygter ind i sanselige og konstant nye oplevelser. Æstetikeren iscenesætter sig selv og fører sig frem, så han tager sig ganske anderledes ud end den, han er. Kan blive beundret for helt andre kvaliteter end sine egne – et iscenesat liv, som tilsyneladende beruser ham og holder ham beskæftiget med interessante ting. Æstetikeren vil gerne være noget særligt – har et ideal om at være anderledes end andre mennesker, og hans trang til at være original skaber mange ydre aktiviteter, hvor selviscenesættelsen ofte er vigtigere end formålet. Det er vigtigt at være *interessant*, at kende spændende mennesker og have en speciel livsstil.

Æstetikeren har indset, at han ikke kun kan tro på den objektive fornuft, og er optaget af udtryk, æstetik og fremtræden, og af at påvirke sine medmenne- skers bevidsthed og forståelse.

Æstetikeren laver tilværelsen om til en maskerade, for på en maskerade kan man klæde sig ud som hvad som helst og påtage sig en vilkårlig rolle uden at risikere, at det nogensinde bliver til alvor.

»...saa vil jeg dog for Din egen Skyld svare Dig: veed Du da ikke, at der kommer en Midnatstime, hvor Enhver skal demaskere sig, troer Du, at Livet altid lader sig spøge med, troer Du, at man kan liste bort lidt før Midnat for at undgaae det?« (Kierkegaard, 1960-62:bd. 3, s. 151).

Efter Kierkegaards opfattelse er mennesket bestemt til noget højere end til æstetikerens nydelse og overfladiskhed. Den enkelte må vende sig ind i sig selv, og finde meningen med sit liv. Hvis man fortrænger dette, vil det alligevel på et eller andet tidspunkt forsøge at bryde igennem, og manifestere sig som angst, kedsomhed, rastløshed og en følelse af meningsløshed og ligegyldighed. Selv ikke nok så mange oplevelser, rejser og events kan fylde den følelse af tomhed ud.

Hvis der ikke er noget, der står ubetinget fast, der er ubetinget forpligtende, er dette menneskes liv uden alvor. Der hvor vi ikke længere tør skelne mellem det ene og det andet, bliver det hele ligegyldigt. Det hele bliver gjort til uforplig- tende betragtninger.

Etikeren

Etikeren derimod ved, at valget består i at vælge sig selv. Valget i Kierkegaards forstand er at vælge sig selv som den, man nu engang er og selv tage ansvar for, hvem man bliver. Etikeren udmærker sig ved på en måde at være illusionsløs – erkender og accepterer sig selv, som den han er – er autentisk. Heri ligger ikke et krav om at være et særlig helstøbt menneske, at være god, politisk korrekt eller ikke have usympatiske sider i sin karakter. Heri ligger alene et krav om at stå ved sig selv, som den man nu engang er – og som det skrøbelige menneske man er.

Udvejen af den fortvivlelse som æstetikeren havner i, er det etiske valg. Det man vælger, når man vælger etisk, er ikke blot det gode, men forskellen mellem godt og ondt – man vælger, at det liv man lever, skal anskues i lyset af denne afgørende forskel. Det etiske valg består derfor i 'at vælge sig selv'. At vælge sig selv som den, der skal bære ansvaret for, hvad man selv gør. At vælge sig selv er at overtage sig selv, men det vil også sige at overtage den historie, gennem hvilken man selv er blevet til.

Valget står ikke mellem forskellige ydre muligheder – om han vælger at være socialarbejder eller jurist, leder eller kunstner. Nutidens mange valgmuligheder mellem det ene og det andet er uinteressante i et Kierkegaardsk perspektiv – det er et valg mellem forskellige ydre muligheder. Det egentlige valg er at tage sit livs muligheder og kvaliteter på sig og lade dem blive aktive og handlende. Derved gør man til enhver tid sin gerning – forvalter de betroede talenter.

For etikeren er det personlige ansvar for egne handlinger indiskutabelt. Etikeren er engageret i og ansvarlig for sit liv på godt og ondt, og dermed følger en forsoning med sig selv. Uanset hvor svære livsomstændighederne kan være, er udfordringen for den enkelte, hvordan han forholder sig til det, der sker, og deri ligger den menneskelige værdighed. Se også kapitel 10 om livets nødvendighed og mulighed.

Samtidig er etikeren optaget af at leve sit liv etisk i overensstemmelse med fællesskabets værdier.

Kierkegaard præsenterer også en fjerde persontype – det religiøse menneske – som har en tro på eksistensen af en transcendent instans, der er garant for mening og sandhed. Hvor det i det etiske stadie er nok, at ens handlinger er legitime i fællesskabets øjne, vil Kierkegaard med karakteristikken af den religiøse fortælle os, at eksistensen, og det at træde i karakter, har et højere mål end det etiske stadium. Der findes absolutte og ukrænkelige principper, som står urokkelig fast, og som fastholder menneskets valg, ansvar og frihed som rækkende ud over den jordiske retfærdighed.

Det enkelte menneske må have et forhold til en myndighed, som får mennesket til at stå over fællesskabet – samfundets normer. Samfundets love er en 'tilfældig' social konstruktion, og det enkelte menneske må stå til ansvar overfor, hvad der er rigtigt i dets forhold til en tro på en magt – det absolutte – en Gud, der er garant for mening og sandhed.

Det religiøse stadium indoptager både det æstetiske og det etiske i sig – nydelsen og det personlige ansvar har ikke mistet deres betydning, men er sat ind i et større perspektiv. Selvet – det man er – er socialt og angår de andres forventninger, men det at blive sig selv angår ens eget forhold til det absolutte. Det sande selv har ingen social kontekst. I henhold til Kierkegaard er det den eneste måde, hvorpå mennesket kan vælge sig selv – blive ansvarligt – svare for sig selv.

Er dette at træde i karakter da en øvelse, som det enkelte menneske må foretage i enrum, og først når det er overstået, kan mennesket træde ud i verden som sig selv. Er forholdet til den anden/til andre en form for besværlighed, der kommer efter, at det ensomme subjekt har fundet, vundet og overtaget sig selv i en form for monologisk samtale?

Kierkegaard bliver ofte beskyldt for at være individualismens fortaler, og ikke interessere sig for fællesskabet. Jeg deler ikke denne fortolkning af hans forfatterskab. Når vi træder ud i livet, går vi ind og ud af roller og relationer til andre mennesker. Ikke kun på arbejdspladsen, men også som forældre, som kunder, naboer, som medlemmer af brugerbestyrelser – vi træder ind i roller og i relationer til andre. Vi kan ikke eksistere alene og kan ikke træde i karakter i en osteklokke, og så bagefter træde ud i verden, som en form for besværlig virkelighed, der hele tiden ødelægger vores projekt med at finde og være sig selv. Ligesom man ikke kan træde i karakter, finde sig selv i enrum uafhængigt af den leder og de kolleger, man har.

Jeg er optaget af dobbeltheden hos Kierkegaard – at både selvet og fællesskabet er et etisk problem for mennesket. Det enkelte menneske skal overtage ansvaret for sig selv – det etisk personlige, og det skal handle ansvarligt i forhold til det andet menneske – den sociale dimension³.

»Dersom man vilde tænke sig et Huus, bestaaende af Kjælder, Stue og første Sal, saaledes beboet, eller saaledes indrettet, at der var, eller det var beregnet paa en Stands-Forskjel mellem Beboerne i hver Etage – og dersom man vilde sammenligne det at være Menneske med et saadant Huus: saa er desto værre dette Sørgelige og Latterlige de fleste Menneskers Tilfælde, at de i deres eget Huus foretrække at boe i Kjælderen. Ethvert Menneske er den sjelelig-legemlige Synthese anlagt til at være Aand, dette er bygningen; men han foretrækker at boe i Kjælderen, det er, i Sandseliges Bestemmelser. Og han foretrækker ikke blot at boe i Kjælderen, nei, han elsker det i den Grad, at han bliver forbitret, naar Nogen vil foreslaa han at indtage Belle-Etagen, som staaer ledig til hans Disposition – thi det er jo i hans eget Huus han boer« (Kierkegaard, 1994:1999).

³ Jeg henviser til Søren Kierkegaard: *Samlede værker*, 3. udg., bd. 1-20, Gyldendal 1962-64. I det følgende henvises til Søren Kierkegaards forfatterskab uden skelen til, om det enkelte værk udkom under eget navn eller pseudonym. Se *Samlede værker*, bd. 10:285ff, hvor Søren Kierkegaard indrømmer at være forfatteren.